

Rafael Patxot i Jubert, l'home i el mecenes

per Manuel Castellet

Rafael Patxot. Per a Josep Iglésies, «la part conscient de Catalunya li deu encara l'expressió de reconeixença pels seus alts mecenatges».

L'any 1963, a l'article «L'obra i el mecenatge intel·lectual de Rafael Patxot i Jubert», publicat a «Serra d'Or», Josep Iglésies deia que «no n'hi ha hagut cap [de mecenatge] [...] tan vast, tan profund, tan intencionat i tan intel·ligent com el que li oferí [a la cultura catalana] Rafael Patxot i Jubert [...] i la part conscient de Catalunya li deu encara l'expressió de reconeixença pels seus alts mecenatges».

És deslligable l'actuació de Patxot com a mecenes de la seva personalitat, de les seves creences, dels seus valors? Certament no, i no es pot entendre la immensa obra que dugué a terme sense conèixer el científic i l'humanista en tota la seva amplitud. Només si som capaços de penetrar en la personalitat de Patxot podrem comprendre la multiplicitat d'iniciatives culturals, socials i científiques que impulsà i de les quals es responsabilitzà econòmicament.

Tant l'article de Josep Iglésies que hem citat, com el llibre de Joaquim Maluquer *Rafael Patxot i Jubert, mecenes i científic*, com la magna obra d'Alexandre Galí *Història de les institucions catalanes i del moviment cultural a Catalunya*, recullen una descripció prou exhaustiva i documentada de les diferents accions de mecenatge de Patxot. Les repassarem breument, fent èmfasi en les motivacions i en alguns esdeveniments que el portaren a actuar com ho féu.

En record de la família

Les primeres accions de mecenatge de Patxot es basen en el record dels difunts de la seva família: avi, pares i filles, i en la voluntat d'honorar-los.

Quan l'any 1919 morí de grip espanyola la filla gran, Montserrat, a vint-i-quatre anys, Rafael Patxot decidí crear, en record seu, la Fundació Montserrat Patxot i Rabell, a través de la qual, d'una banda, dotava anualment una noia guixolenc, nascuda l'any de la convocatòria, mitjançant una llibreta d'estalvi, i de l'altra, es feia càrrec del pagament de la biblioteca de l'Institut de Cultura de la Dona.

El mateix any 1919, Patxot volgué establir un record perenne pel seu pare, persona culta i viatjada, que dedicà la seva curta vida a la fàbrica, a la família i a la música, especialment al piano, però que patí els darrers anys de vida un dolorós reuma inflamatori i morí a quaranta-vuit anys. En record seu creà els Concursos Musicals Eusebi Patxot i Llagustera, del desplegament dels quals tingué cura l'Orfeó Català. Es convocaven anualment, el dia 1 de desembre —data del naixement del pare.

L'avi patern fou una figura emblemàtica a Sant Feliu de Guíxols, d'on fou alcalde vitalici. Patxot instaurà l'any 1920 els Concursos Rafael Patxot i Ferrer, destinats a premiar «estudis monogràfics sobre temes que s'adiguin amb les aficions o les maneres de ser d'aquell patrici, encomanant-ho a l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona»; temàtiques que es van materialitzar en estudis històrics, polítics o socials. Eren convocats cada any el dia 28 de gener —data del naixement de l'avi.

Aquell mateix any, en memòria de la seva mare, morta a trenta-vuit anys, Patxot creà la Fundació Clara Jubert de Patxot, l'objectiu de la qual era millorar la situació de les dones necessitades residents a Sant Feliu de Guíxols. A aquests efectes, s'atorgava anualment una ajuda econòmica a una guixolenca, que consistia en una assegurança maternal o una pensió de vellesa. L'atorgament es feia el 24 de gener —data del naixement de la mare.

Aquests anys vint no foren fàcils per al matrimoni Patxot. A la mort de la filla gran s'hi afegí el 1925 la de Maria, la segona filla, d'una miocarditis aguda. Patxot també volgué honorar-la i constituí la Fundació Maria Patxot i Rabell, vinculada a l'Institut de Cultura de la Dona —de la directora de la qual Maria havia estat una estreta col·laboradora—, l'objecte de la qual era «oferir beques per a facilitar els estudis a noies catalanes que, posseint una capacitat intel·lectual, estiguessin mancades de mitjans materials per a conrear-los».

Les tres fundacions foren actives fins a 1932 i els concursos foren integrats l'any 1926 dins el marc de les activitats de l'aleshores novella Institució Patxot, de la qual parlaré més endavant.

La Fundació Concepció Rabell i Cibils vídua Romaquera
Concepció Rabell, germana de la muller de Patxot, s'havia casat amb un acabalat argentí, Eduardo Romaquera del Alizar, de família també originària de Sant Feliu de Guíxols. A la mort del marit, Concepció heretà la meitat dels seus béns, però, víctima de la grip espanyola, ella morí l'any 1919. Com que el matrimoni no havia tingut fills, el testament de Concepció designava Rafael Patxot com a marmessor d'una part important

per molt que sapies es
molt més lo que ignores

EX LIBRIS RAFAEL
PATXOT

Patxot es va fer dibuixar l'ex-libris per Alexandre de Riquer, símbol del Modernisme.

dels seus béns, i que disposava de plena llibertat per a decidir l'aplicació dels recursos provinents de l'herència. Fou aleshores que Patxot creà la Fundació Concepció Rabell i Cibils vídua Romaquera, la primera de les seves dues grans estructures de mecenatge. L'altra fóra la Institució Patxot, uns anys més tard.

Mitjançant la Fundació Concepció Rabell, Patxot va poder ampliar la seva gran obra de mecenatge cultural, les principals iniciatives de la qual foren l'Estudi de la Masia Catalana, l'Obra del Cançonier Popular de Catalunya —de les quals parlen Joaquim M. Puigvert i Carme Oriol, respectivament— i l'edició de les *Cròniques catalanes*, en una edició crítica definitiva, seguint el projecte que l'any 1910 Jaume Massó i Torrents havia presentat a l'Institut d'Estudis Catalans. D'aquest pla ambiciós només es publicà una petita part, sens dubte per dificultats de tipus organitzatiu i d'altres estrictament científiques.

Les activitats de la Fundació es complementaren amb un seguit d'iniciatives de menor envergadura, però no de menys importància cultural, entre les quals destaquen:

El Premi als Jocs Florals, per a guardonar «el millor llibre de prosa literària [...] escrit en català i publicat dintre els dos darrers anys».

Un nou Premi Musical, que s'afegia als Concursos Musicals Eusebi Patxot i Llagustera, ofert a «compositors fills de terres de llengua catalana o tenir-hi un mínim de deu anys de residència».

El suport a l'Acadèmia de Bones Lletres, fent-se càrrec de les despeses de publicació del seu butlletí i del celebrat llibre *Sobiranes de Catalunya*, que constitueix el volum X de les Memòries de la institució.

Els llibres de lectura per a infants fou un projecte dut a terme amb l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, al més pur estil noucentista. Dirigint per Maria de l'Assumpció Pascual, l'any 1936 se n'havien publicats dos volums d'exquisit contingut pedagògic i literari.

La Medalla d'or del Centre Excursionista de Catalunya

Al primer terç del segle XX el Centre Excursionista de Catalunya aglutinava les essències del catalanisme modern, conservant d'una banda els elements renaixentistes fundacionals de descoberta del país en totes les seves facetes i de recuperació i defensa de la llengua i incorporant, de l'altra, l'excursionisme, l'alpinisme, l'escalada i l'esquí com a elements complementaris d'esforç, de superació i de modernitat. Uns interessos que encaixaven plenament amb el pensament de Patxot.

El dia 6 de juliol de 1923, després de la mort inesperada del president Cèsar Agust Torras, Rafael Patxot fou elegit president del CEC, càrrec que ell va declinar, ja que mai no va voler ostentar-ne cap. Possiblement com a agraïment a la deferència que l'entitat havia tingut envers ell, Patxot dotà una medalla d'or a atorgar com «un tribut d'admiració i penyor d'agraïment als autors de treballs o gestes notables dintre el camp d'acció del Centre Excursionista de Catalunya, considerat en el sentit més ampli: estudis d'erudició, arqueologia, recerca científica, historiografia, folklore, obra artística en tots els aspectes, cultura, excursionisme, esforç físic, alpinisme, etc.». La medalla s'atorgà ininterrompudament entre els anys 1924 i 1936.

La Institució Patxot

Aquesta Institució té l'origen en les Memòries Patxot, fruit d'uns premis —nacionals i internacionals— creats per Patxot l'any 1922 per a estudis i treballs de ciències físicomatemàtiques, sota el guiatge del patronat de la Biblioteca de Catalunya.

En l'acta de la primera reunió del consell de la Institució Patxot, l'any 1926, Patxot fa constar que en la seva actuació sempre s'havia acollit a les corporacions

populars, perquè Catalunya tenia cura legalment de la seva personalitat, però la dictadura de Primo de Rivera havia intervingut i desestabilitzat aquestes corporacions i calia, doncs, una nova estructura. El consell el formaven Eduard Fontserè (director del Servei Meteorològic de Catalunya), Jordi Rubió (director de la Biblioteca de Catalunya), el mestre Francesc Pujol (de l'Orfeó Català) i Josep M. Batista i Roca (president de la Secció de Folklore del Centre Excursionista de Catalunya).

Així, s'incorporaven a la Institució Patxot els Concursos Rafael Patxot i Ferrer, els Concursos musicals Eusebi Patxot i Llagustera i les Memòries Patxot i s'acordava impulsar altres iniciatives com la Bibliografia General Catalana (sota la direcció de Jordi Rubió), el Repertori dels Manuscrits Catalans (dirigit per Pere Bohigas), la Bibliografia Històrica de Catalunya (d'Agustí Duran i Sanpere), el Refranyer Popular de Catalunya (a partir dels materials de Marià Aguiló i de la contribució de Josep M. Batista i Roca), el Llegendari català (coordinat per Rosend Serra), la publicació de l'*Arqueologia Litúrgica* (de mossèn Josep Gudiol), de la *Sigil·lografia catalana* (Ferran Soldevila), de la *Quaresma de St. Vicent Ferrer* (del canonge i historiador Josep Sanchis Sivera), del *Llibre de les Solemnitats de Barcelona* (Agustí Duran i Sanpere i Josep Sanabre), *Les sonates de Beethoven* (Blanca Selva), entre moltes d'altres.

Menció a part mereix l'acord amb l'Institut d'Estudis Catalans, signat el 22 de juliol de 1926, en un moment en què la dictadura de Primo de Rivera els havia fet retirar la subvenció. En virtut d'aquest acord, «aquests podran continuar les seves publicacions, en forma condicionada i "a despeses de la I.P."». La Institució Patxot, directament o finançant obres de l'Institut d'Estudis Catalans, edità en deu anys més de quaranta obres de gran qualitat científica.

Per la seva transcendència, cal fer un esment especial als Concursos de la Haia. Movia a Patxot l'interès perquè Catalunya donés des del camp internacional una resposta a la dictadura militar de Primo de Rivera. La idea fou ben acollida pel Tribunal Permanent de Justícia Internacional i el primer concurs fou convocat a la Haia el desembre de 1928 amb l'objecte de premiar un «tractat que estudiï la influència del dret internacional i les institucions internacionals contemporànies, sobre el dret públic intern». El concurs fou declarat desert, però el jurat recomanà la publicació de l'estudi de Rudolf Laun *Der Wandel de Ideen Staatund Volk als Aussering des Weltgewissen*, sobre els canvis dels conceptes d'estat i poble a partir de la consciència mundial.

La meteorologia i la nefologia

A Sant Feliu de Guíxols Patxot —que hi havia instal·lat un magnífic observatori astronòmic— començà un registre en el qual anotava, dos cops cada dia, les diverses característiques dels núvols de la regió, una tasca exhaustiva que va dur a terme ininterrompudament entre 1896 i 1905.

Traslladat ja a Barcelona, una forta amistat s'establí entre Rafael Patxot i el professor Eduard Fontserè, el qual fundà i institucionalitzà el Servei Meteorològic de Catalunya, dependent científicament de l'Institut d'Estudis Catalans. Fou llavors que Patxot proposà a Fontserè reprendre l'estudi dels núvols a Catalunya en el marc d'una secció especialitzada del Servei Meteorològic de Catalunya i amb el finançament de la Fundació Concepció Rabell i Cibils vídua Romaguera, recentment creada.

Rafael Patxot tingué en aquest projecte un doble paper: el de científic involucrat en el projecte i el de patrocinador que proveeix els fons necessaris per a l'activitat científica. Havia nascut el magne projecte de l'Atlas Internacional dels Núvols, i a la reunió de l'any 1923, a Utrecht, Patxot i Fontserè foren elegits membres de la Comissió Internacional que dirigí l'obra.

A partir de la gran quantitat de material ja disponible, l'any 1929 la comissió considerà essencialment acabat el treball d'estudi i classificació dels núvols i, atesa la dificultat de publicació de l'obra com a conseqüència de la crisi econòmica, la Fundació Concepció Rabell i Cibils publicà l'any 1930 l'*Atlas internacional dels núvols i dels estats del cel: extractat de l'obra completa a utilitat dels observadors*.

L'*Atlas internacional dels núvols i dels estats del cel*, editat per l'Organització Meteorològica Internacional, fou publicat entre els anys 1932 i 1935 en francès, alemany, anglès, amb una ajuda econòmica personal de Rafael Patxot, i l'edició en català, de 1935, fou a càrrec de la Institució Patxot.

Més enllà del mecenatge

Exiliat a Suïssa a l'inici de la guerra civil espanyola, Patxot hi viu la seva catalanitat tan intensament com l'havia viscut a Catalunya. Les accions de mecenatge de Patxot continuaren al llarg dels anys, amb una tipologia diferent, implicat sempre en tot allò que s'esdevenia a Catalunya. Va instituir beques per a joves catalans que volien ampliar els estudis a Suïssa i, en record de la seva filla gran, Concepció, traspassada l'any 1962,

De les Missions de recerca de l'Obra del Cançoner Popular, en Morey anotant cançons dictades per Magdalena Puiggròs, a Son Llampaies.

Patxot, que havia començat l'observació i l'estudi dels núvols el 1896, va patrocinar l'Atles internacional dels núvols. (Foto: Isidre Peñarroya)

establí ajudes específiques per a noies catalanes i per a mares de família suïsses.

Fora de Suïssa, col·laborà amb els catalans exiliats a l'Argentina i a Mèxic, es féu càrrec de publicacions del semiclandestí Institut d'Estudis Catalans i finançà amb entusiasme els treballs de Joan Coromines de l'*Onomasticon Cataloniae*, iniciats abans de la guerra i que Coromines continuà com a professor universitari a Chicago.

Era el mecenatge l'objectiu que Patxot havia somniat per a la seva vida? La seva vida d'astrònom a Sant Feliu de Guíxols, iniciada al retorn de l'estada a Cambridge, s'estrucà amb la mort del pare, la necessitat de fer-se càrrec de la fàbrica familiar i dels germans i el trasllat a Barcelona per qüestions sociolaborals. Tot i que sempre continuà treballant en meteorologia, no pogué fer-ho amb la intensitat d'un científic professional arran de la mort de la seva cunyada Concepció Rabell i Cibils i la decisió testamentària de deixar Rafael Patxot com a marmessor d'una important fortuna.

Aquesta situació la reflecteix la néta Núria en el llibre *Rafael Patxot i Jubert, une vide de tramontane*: «Premier renoncement: à la mort de son père, il doit reprendre l'usine, Deuxième renoncement: quitter Sant Feliu, c'est quitter l'observatoire qu'il y avait construit. Troisième renoncement: le décès de sa belle-sœur fait de lui un mécène "forcé", et un mécène pas seulement en titre mais en actes, car il suit de près les innombrables initiatives qu'il a prises dans le cadre de ce rôle imposé. Il doit abandonner complètement toute vocation.» Aquest sentiment Patxot el va viure fins als darrers anys i el reflecteix a les seves memòries *Guaitant enrera*, quan escriu que «Fent un rigorós balanç de la meua vida, sembla que potser hauria donat un major rendiment i m'hauria estalviat molts desenganys, si en comptes d'esmerçar-la en empenyer d'altri, jo m'hagués cenyit a exercir les meves facultats segons les afeccions i la capacitat meves; però això demanava una independència moral que les tragèdies de la vida i la finor del sentiment no m'han permès mai...».

«Malaguanyada vida» fou el seu dolorós plany existencial.

OBRA DEL CANÇONER POPULAR DE CATALUNYA

Materials de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, vol. II

Edició facsímil del segon volum de Materials de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Un volum d'un enorme interès i exhaurit des de fa molts anys.

Publicacions de l'Abadia de Montserrat · www.pamsa.cat